

АКТУАЛЬНІ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ СОРТІВ РОСЛИН У СПІВВІДНОШЕННІ З УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС

Юрій Дегтяренко,
аспірант НДІ інтелектуальної власності НАПрН
України, помічник адвоката

У статті здійснено аналіз українського законодавства у сфері охорони сортів рослин у зв'язку з набранням чинності Угоди про асоціацію України з ЄС. Виявлено проблеми, що потребують нагального розв'язання і та запропоновано підходи до їх вирішення.

Ключові слова: інтелектуальна власність, правове регулювання, захист прав інтелектуальної власності, Угода про асоціацію України з ЄС, адаптація законодавства, охорона сортів рослин

*Carpent tua roma nepotes
Вергілій*

Актуальність теми полягає в тому, що одним з найважливіших показників розвиненої та прогресивної правової держави є ефективно організована, якісна правова система захисту інтелектуальної власності та сучасна законодавча база, що гарантує її захист, охоплюючи при цьому всі сфери суспільного життя та чітко врегульовуючи правовідносини в ньому, а також передбачаючи відповідні способи та засоби впливу на механізм державного управління й захисту права інтелектуальної власності. Сьогодні адаптація українського законодавства у сфері інтелектуальної власності до законодавства ЄС відбувається одночасно з правовою реформою в Україні.

Інтегрований характер комерційної діяльності в сучасному світі передбачає

необхідність перегляду національних торговельних правил і обмежень, усунення транскордонних бар'єрів і скорочення дозвільних процедур, тому що саме торгівля є рушійним фактором економічного розвитку країн, особливо тих, які розвиваються.

В умовах процесу інтеграції України з міжнародним співтовариством, зокрема з ЄС, необхідна уніфікація підходів і гармонізація законодавства України у сфері правової охорони нових різновидів рослин із законодавствами основних геополітичних і економічних партнерів (насамперед країн ЄС), беручи до уваги визнані на міжнародному рівні принципи законодавчого регулювання у сфері права інтелектуальної власності.

Світова практика показує, що такі питання вирішуються шляхом укладання багатосторонніх міжнародних договорів, до яких належить і Угода про асоціацію з ЄС, яка набула чинності 1 ве-

ресня 2017 року та створення міжнародних організацій.

Досить успішним прикладом вирішення даних питань є створення Світової організації торгівлі та поступове залучення до неї інших країн, й України також.

Україна вже на початку своєї незалежності активно залучалася до міжнародної співпраці щодо охорони прав на сорти рослин і прагнула приєднання до Женевського акта 1991 року (Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин). Результатом цього стала адаптація українського законодавства до міжнародно-правових норм і стандартів, а саме прийняття нової редакції Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», що визначав основи державної політики щодо використання сортів рослин і охорони прав на селекційні досягнення [6].

Окрім того, Україна активно бере участь у міжнародній співпраці держав-учасниць Союзу щодо охорони нових сортів рослин з правової точки зору, зокрема Україна підписала декілька нормативно-правових документів, які регламентують співпрацю у сфері досягнень у рослинництві селекції як науки: 2002 рік — Угода з Киргизькою Республікою, 2003 рік — Угода з Лівією, 2004 рік — Угода з Республікою Білорусь, 2004 рік — Угода з Республікою Болгарія, 2006 рік — Угода з Азербайджанською Республікою, 2009 рік — Меморандум з Сирійською Арабською Республікою, 2009 рік — Угода з Республікою Туркменістан, 2015 рік — План дій з Республікою Польща (2016–2020 роки), 2016 рік — Програма співробітництва з Республікою Білорусь (2017–2021 роки) [6].

Для правильного, стабільного й тривалого функціонування таких утворень торговельні бар'єри першочергово повинні усуватися на регіональних рівнях.

Так, у Європі прикладом такого регіонального об'єднання стало створення спочатку Європейського Економіч-

ного Співтовариства, а пізніше — утворення ЄС, із поступовим його поширенням на східноєвропейські країни.

Стосовно країн, які не належать до складу ЄС, але налаштовані на активну й ефективну співпрацю та євроінтеграційний розвиток, ЄС надає можливість у межах власного конституційного законодавства скористатися механізмом, який передбачає угоди про асоціації щодо запровадження зон вільної торгівлі. Чим скористалася Україна набувши повноправного членства в СОТ 16.05.2008 року.

Окрім суто торговельних аспектів, у процесі реалізації таких угод нині застосовується й інший фактор — інноваційний. При цьому перетворення ЄС на простір для інновацій вимагає постійної уваги до якомога кращого використання потенціалу партнерських відносин між ЄС і його державами-членами, а також потенційними партнерами шляхом запровадження більш цілеспрямованих і краще скоординованих заходів на всіх рівнях. Прикладом таких заходів усередині ЄС можуть бути акти Європейської Комісії з інноваційних політик, Інноваційного союзу, Єдиного цифрового ринку, відкритої науки. При цьому вплив угод про асоціацію на формування національного правового поля, правозастосування та розвиток національних економік є визначальним і торкнеться багатьох сфер, зокрема й сфери інтелектуальної власності. Зважаючи на значення цих актів, до їх підготовки й укладання залучається чимало фахівців з різних галузей і напрямів діяльності. Укладення угод супроводжується не лише тривалою політичною, але й аналітичною, організаційною, правовою діяльністю. Підтвердженням слугує досвід усіх трьох держав Східного партнерства — України, Молдови та Грузії, що долучилися до асоціації з ЄС. Однак, на відміну від конституційного, міжнародного та міжнародного приватного права, представники цивільного

права та права інтелектуальної власності до правотворення у цій сфері залучалися значно менше [6].

Дослідження інтенсивних методів збільшення продуктивності культурних різновидів рослин в Україні та введення їх у господарський і комерційний обіг потребує визначення інтенсивних методів управління й адаптування системи міжнародних бухгалтерських стандартів в аграрній сфері з використанням і дотриманням майнових прав інтелектуальної власності на вказані різновиди та досягнення як складової частини механізму забезпечення національної, зокрема продовольчої та економічної, безпеки України.

Так, нагальними питаннями наразі є розробка пропозицій з удосконалення регуляторної політики України в системі правової охорони селекційних досягнень і результатів генно-інженерної діяльності на умовах довгострокових стимулювальних факторів накопичення та запровадження корисних для суспільства аграрних інновацій.

Одним з основних напрямів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є сучасні методи отримання сільськогосподарської продукції з використанням селекційних досягнень, створених за допомогою застосування біотехнологічних методів.

З огляду на складну економічну та політичну ситуацію, що склалася в нашій державі, правильним шляхом виходу з неї буде залучення іноземних інвестицій, що своєю чергою дасть приріст ВВП, значний економічний розвиток, зростання інноваційного потенціалу країни, збільшення конкурентоспроможності держави на зовнішніх і внутрішніх ринках збуту, стрімкий розвиток держави в науково-технічному й інноваційному напрямках. Але все це буде можливо лише за умови наявності відповідної законодавчої бази та дієвого правового механізму її реалізації.

Сорти рослин є особливим різновидом об'єктів патентно-правової охорони. Законодавство України у сфері охо-

рони прав на сорти рослин є комплексним [7, ст. 14]. Основою розвитку рослинництва будь-якої аграрної країни є формування сортових ресурсів, а сортові ресурси України — це сукупність сортів культурних видів рослин, що занесені до Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні, і становлять основу технології виробництва та переробки рослинної продукції, здатні забезпечити харчову та сировинну безпеку країни, тому нормативно-правове регулювання реєстрації й обігу сортів рослин є надзвичайно важливим [7, ст. 33].

Аналіз процесу наближення українського законодавства у сфері інтелектуальної власності до правової системи ЄС дає змогу виявити проблеми, що потребують нагального розв'язання, та запропонувати підходи до підвищення ефективності цього процесу. Після того, як Європейська Комісія вивчила законодавство України, вона була невдоволена рівнем захисту прав інтелектуальної власності в нашій державі. Так, ґрунтовний аналіз положень Акта Конвенції, законів України «Про охорону прав на сорти рослин», «Про насіння і садивний матеріал», глави 42 «Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин» Цивільного кодексу України, низки підзаконних нормативно-правових актів дозволяє дійти висновку, що норми українського законодавства формувалися за принципами законодавства колишнього СРСР та повторювали його помилки.

На сьогоднішній час, у зв'язку з останніми євроінтеграційними процесами, що відбуваються в Україні, (а саме з набуття чинності 01.09.2017 року Угоди про асоціацію України з ЄС), викликало у фахівців занепокоєння та багато запитань щодо подальшого забезпечення правової охорони сортів рослин. Вважаємо, що потрібно навести деякі особливості таких колізій.

Так, відповідно до чинного законодавства України (п. 3, ст. 10 Закону України «Про охорону прав на сорти

рослин») в Україні правова охорона сорту забезпечується патентом [2].

Однак п. 4 ст. 221 Угоди про асоціацію з ЄС передбачено, що: «Патентуванню не підлягають: а) сорти рослин та породи тварин». Вивчаючи й аналізуючи далі текст Угоди про асоціацію з ЄС, натрапляємо на таке визначення цієї статті, в якій п. 10 закріплюється, що «Поширення та умови цього часткового скасування узгоджуються з умовами, передбаченими в національних законах, постановах та практиках Сторін щодо прав на сорти рослин» [4].

Так, детально пропрацювавши чинне українське законодавство, ми не знаходимо узгоджень. Але при цьому в ст. 228 Угоди про асоціацію ЄС чітко зазначається, що: «Сторони співробітничать з метою сприяння і посилення охорони прав на сорти рослин...» [4].

Отже, така законодавча розбіжність може стати серйозною перешкодою для охорони прав на сорти рослин, особливо в момент виникнення правових спорів. Також це є негативним фактором для співпраці в сільському господарстві та галузі селекції, а також в секторі забезпечення конкурентного середовища в сільськогосподарському виробництві. Тож необхідно усунути цю правову прогалину та привести у відповідність визначені нормативно-правові акти.

Варто також зауважити, що більше ніж 90 % патентів у світі на конструкції генів, що можуть бути «вмонтовані» в ДНК трансгенних рослин, належать транснаціональним корпораціям (ТНК): Monsanto Company (США), Syngenta Seeds Inc. (Швейцарія, Франція), Dupont Company & Pioneer Hi — Bred International (США). Решта — таким ТНК, як Dow AgroSciences LLC (США), Limagrain (Франція), Land O'Lakes (США), KWS AG (ФРН), Bayer CropScience LP (ФРН), BASF Plant Science (ФРН), Sakata (Японія), DLF — Trifolium (Данія), Takii (Японія). Усі вони також є виробниками та контролюють світовий ринок сільськогосподарських хімікатів та насіння генномодифікованих рослин [8].

Відомостей про заявки та патенти України на аналогічні конструкції генів вищезазначених транснаціональних корпорацій, що можуть транспонуватися до ДНК відомих видів культурних сільськогосподарських рослин з метою набуття ними нових якісних характеристик, у Реєстрі заявок та Реєстрі патентів на винаходи України не міститься.

Питанням правової охорони біотехнологічних винаходів, велика кількість яких пов'язана з використанням штамів мікроорганізмів і культур тканин рослин і тварин, присвячена Директива 98/44/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС від 06.07.1998 року про правову охорону біотехнологічних винаходів [9].

Відповідні положення Директиви Європейського парламенту і Ради ЄС № 2009/41/ЄС від 06.05.2009 року про використання генно модифікованих мікроорганізмів у замкненій системі, Регламенту Європейського Парламенту і Ради ЄС № 1946/2003 від 15.07.2003 р. про транскордонні перевезення генно модифікованих організмів мають бути транспоновані до законодавчих актів України протягом 3 років з дати набрання чинності Угодою про асоціацію.

З вищенаведеного випливає, що процедура реєстрації біотехнологічних винаходів, створених з використанням штамів мікроорганізмів, що є актуальним для країн ЄС, США, Японії, КНР, Південної Кореї, в Україні фактично припинилась, а на державному рівні цим питанням в Україні взагалі не приділяється уваги. Наведене означає, що найближчим часом можуть виникнути суттєві проблеми щодо співпраці України у сфері біотехнологій насамперед з країнами ЄС у межах виконання Угоди про асоціацію, а також із США та Японією, що на сьогодні є лідерами у створенні біотехнологічних винаходів.

Варто зауважити, що адміністративною радою UPOV розроблено докладний набір загальних принципів для

проведення експертизи нових різновидів рослин щодо наявності в них таких ознак, як відмінність, однорідність і стабільність, а також прийнято конкретні рекомендації щодо випробування близько 300 родів і видів рослин Ці нормативні документи адміністративна рада UPOV постійно уточнює та поширює їхню чинність на все більшу кількість родів і видів. Застосування зазначених документів не обмежується правовою охороною нових різновидів рослин, а охоплює також інші сфери, зокрема ведення національних реєстрів цих різновидів рослин і сертифікацію їхнього розмножувального (насіневого) матеріалу. А от в Україні досі не розроблено національних методик випробування нових видів рослин і не здійснено перекладу українською методик UPOV для проведення випробування видів рослин, правова охорона яких має здійснюватися на території України [10].

Щоб забезпечити виконання положень наведених вище міжнародних та національних законодавчих актів, необхідно привести закони України з питань охорони прав на сорти рослин і насінництва у відповідність з нормами відповідних актів міжнародного законодавства.

Сорт рослин і породи тварин, які перейшли в суспільне надбання у зв'язку із закінченням строку чинності виключного права інтелектуальної власності на них або з його достроковим припиненням відповідно до загально-визнаних міжнародних принципів цього права, залишаються селекційними досягненнями. Але ні глава 42 ЦК України, ні Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» до цих об'єктів правової охорони після завершення строку чинності виключних прав не повертається, проте, наприклад, пп. «b» п. 1 і п. 7 ст. 20 Акта Конвенції згадують їх у контексті заборони наступного використання назви сорту, щодо якого раніше забезпечувалася правова охорона [3].

У Законі України «Про охорону прав на сорти рослин», у розділі 42 ЦК України фактично йдеться не про характеристики похідного різновиду, які власне й роблять його «похідним», а про методи, якими його отримано, про особливості процесу одержання нового різновиду, а не про ті чи ті корисні його властивості [1, 2].

Якщо Акт Конвенції встановлює наявну презумпцію щодо деяких способів отримання нових різновидів, то Цивільний кодекс України, слідуючи букві закону, по суті прямо відмовляє селекціонерам у визнанні їхніх прав на сорт, який же Кодекс, виходячи з юридичної фікції, апріорно відмовляється вважати «відмінним».

Виходячи з наведеного, глава 42 ЦК України, якщо розглядати її норми ізольовано, без урахування положень ст. 14 і 15 Акта Конвенції, може бути помилково розтлумачена таким чином, що вона фактично відмовляє селекціонерам у правовій охороні результатів селекції, отриманих ними.

Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» і глава 42 ЦК України не передбачають необхідності виключення для недобросовісних конкурентів можливості «обійти» патент на новий різновид, одержаний методами гібридизації чи генної інженерії, як це робиться часто щодо винаходів шляхом внесення несуттєвих змін до їхніх формул, і використовувати чуже досягнення, провівши «косметичну» селекцію, змінити якусь одну несуттєву, але помітну, явно відмінну морфологічну ознаку. Та якщо кимось виведений, наприклад, різновид рослини має видатну врожайність при небувалій стійкості до хвороб, шкідників, посухи чи зимових морозів, то спроба запатентувати різновид, який відрізняється від вихідного тільки морфологічними ознаками, повинна кваліфікуватись як порушення права володіння патенту. Ні згаданий Закон, ні Цивільний кодекс України цього не передбачають, що ускладнює можливість захисту прав

інтелектуальної власності на нові різновиди рослин.

Новий різновид рослин може бути визнаний об'єктом правової охорони, якщо він формально буде задовольняти всі умови охороноздатності, проте відповідно до визначення селекціонера інакше як автора сорту виключні майнові права інтелектуальної власності на новий різновид мають належати саме його автору. Наведене робить неможливим створення необхідної кількості оригінального матеріалу для відтворення та розмноження нового різновиду, як наслідок, призводить до неможливості реалізовувати цей матеріал зацікавленим особам без одержання дозволу автора, а справжній автор сорту не може самостійно виростити рослини нового різновиду й отримати необхідну кількість матеріалу для їх відтворення і розмноження внаслідок відсутності в нього необхідних для цього матеріально-технічних ресурсів. Господарська корисність нового різновиду, одержаного методами простої селекції, гібридизації чи генної інженерії для споживачів визначається не відмінністю їх від вихідних рослин однією з ознак, а саме збереженою схожістю у всій сукупності інших, дійсно суттєвих, господарсько цінних ознак.

Теоретичне обґрунтування суті та виконання системних досліджень щодо можливості повного транспонування до Цивільного кодексу України, законів України «Про охорону прав на сорти рослин», «Про насіння і садивний матеріал» норм Акта Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин UPOV, положень відповідних директив і регламентів ЄС, Угоди про асоціації між Україною та ЄС має на меті макси-

мально наблизити норми законодавства України в досліджуваній сфері до норм міжнародного, зокрема європейського права інтелектуальної власності на культурні різновиди рослин, тварин і мікроорганізмів, що в рамках виконання зазначеної Угоди створить належні правові засади для виконання її положень.

З огляду на викладене, доходимо висновку, що чинні редакції законів України «Про охорону прав на сорти рослин» та «Про насіння і садивний матеріал» потребують суттєвого опрацювання для їх приведення у відповідність до основоположних норм Акта Конвенції UPOV 1991 року та відповідних актів європейського законодавства в цій сфері з метою виконання зобов'язань України згідно з договором про асоціацію, укладеним у 2014 році з ЄС, що набув чинності 01.09.2017 року

Реалізація вищезазначеного стане правовим підґрунтям для висновків щодо напрямів подальшого вдосконалення законодавства України із зазначених питань, приведення його норм у відповідність з нормами міжнародного, зокрема європейського законодавства, ліквідації суттєвих розбіжностей норм вітчизняних законів з нормами європейських директив, регламентів і стандартів, встановлення можливості та меж запозичення досвіду іноземних країн щодо забезпечення правової охорони результатів біологічних досліджень з метою уникнення загроз національній, зокрема економічній та продовольчій, безпеці України. ♦

Список використаних джерел / List of references

1. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>.
2. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 року № 3116-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>.

3. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин.
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856/print.
 4. Угода про асоціацію. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/TITLE_IV.pdf.
 5. Матеріали Урядового порталу. URL: <http://www.kmu.gov.ua>.
 6. Офіційний сайт Українського Інституту експертизи сортів рослин.
URL: <http://sops.gov.ua>.
 7. Дегтяренко Ю. В. Реєстрація та правова охорона сортів рослин за національним та міжнародним законодавством: магістерська робота КНУ ім. Тараса Шевченка. К., 2016.
 8. Компанії — виробителі ГМО.
URL: http://voleyoured.clan.su/news/vsja_prawda_o_monsanto_patenty_na_bolee_90_vsekh_geneticheski_modificirovanykh_semjan_v_mire_prinadlezhat_trem_ko/2014-08-14-59.
 9. Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions // Official Journal of the European Communities. L 213, 30.07.1998, P. 13–21).
 10. Test Guidelines. Total: 303. English Index.
URL: <http://www.upov.int/en/publications/tg-rom/index.html>.
1. Tsyvilnyi Kodeks Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №№ 40–44., st. 356. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>.
 2. Pro okhoronu prav na sorty roslyn: Zakon Ukrainy vid 21.04.1993 roku № 3116-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>.
 3. Mizhnarodna konventsiiia z okhorony novykh sortiv roslyn.
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856/print.
 4. Uhoda pro asotsiatsiiu. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/TITLE_IV.pdf.
 5. Materialy Uriadovoho portalu. URL: <http://www.kmu.gov.ua>.
 6. Ofitsiinyi sait Ukrainskoho Instytutu ekspertyzy sortiv roslyn.
URL: <http://sops.gov.ua>.
 7. Dehtiarenko Yu. V. Reiestratsiia ta pravova okhorona sortiv roslyn za natsionalnym ta mizhnarodnym zakonodavstvom: mahisterska robota KNU im. Tarasa Shevchenko. K., 2016.
 8. Kompanyy — proyzvodytely HMO.
URL: http://voleyoured.clan.su/news/vsja_prawda_o_monsanto_patenty_na_bolee_90_vsekh_geneticheski_modificirovanykh_semjan_v_mire_prinadlezhat_trem_ko/2014-08-14-59.
 9. Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotechnological inventions // Official Journal of the European Communities. L 213, 30.07.1998, p. 13–21).
 10. Test Guidelines. Total: 303. English Index.
URL: <http://www.upov.int/en/publications/tg-rom/index.html>.

Надійшла до редакції 18.09.2018 року

Дегтяренко Ю. Актуальные и проблемные вопросы законодательства Украины в сфере охраны сортов растений в соотношении с Соглашением об ассоциации с ЕС. В статье осуществлен анализ украинского законодательства в сфере охраны сортов растений в связи с вступлением в силу Соглашения об ассоциации Украины с ЕС. Выявлены проблемы, требующие неотложного решения и предложены подходы к их решению.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, правовое регулирование, защита прав интеллектуальной собственности, Соглашение об ассоциации Украины с ЕС, адаптация законодательства, охрана сортов растений

Dehtiarenko Y. Current and problem issues of Ukrainian legislation in the field of protection of a variety of plants in the context of the agreement on association with the EU. The article analyzes Ukrainian legislation in the field of plant variety protection in the rapport with the entry into force of the Agreement on the Association of Ukraine with the EU. Identified problems that require an urgent solution and suggested approaches to their decision, as currently is the adaptation of Ukrainian legislation in the field of intellectual property to the European Union legislation is at the same time with the legal reform in Ukraine, as well as one of the most important indicators of a developed and progressive state of law is an efficiently organized, high-quality legal system for the protection of intellectual property and a modern legal framework guaranteeing its protection, covering all public life spheres and clearly regulating legal relations in it and also provides appropriate methods and means of influencing the state administration and protection of intellectual property rights.

Key words: intellectual property, legal regulation, protection of intellectual property rights, Agreement on Association of Ukraine with the EU, adaptation of legislation, protection of plant varieties